

CULTUL SUVERANILOR ÎN ROMA REPUBLICANĂ TÂRZIE

Pr.lect.univ.dr. Ionel Chira

Pornind de la unele preliminarii¹ care susțin desprinderea politicilor religioase ale Romei din lumea elenistică, putem înțelege interesul și acțiunile suveranilor romani care au facilitat pătrunderea în perimetrul roman a unor cinstiri asemănătoare, dacă nu chiar identice, cu cele aduse suveranilor elenistici.² Opinia comună este că Roma a absorbit forma elenistică de cinstire a conducătorului odată cu pătrunderea în lumea civilizației elenistice. S-a remarcat în repetate rânduri venerarea generarilor romani victorioși în Orient iar unii dintre aceștia au nutrit ambiția de a remodela statul roman potrivit modelului elenistic.³ Dinaștii romani nu au inovat cât au fost „inovați” de anumite împrejurări, dar au avut perspicacitatea de a statornici transformările pe care le-a suportat lumea romană în favoarea lor. Succesul unuia sau altuia s-a datorat fie tactului politic, fie lipsei de scrupule.

Nu putem defini proiectele politico-religioase ale vremii dacă nu ținem cont de soluția propusă de Caesar, dacă nu deslușim politica religioasă a lui Marcus Antonius și dacă nu

¹ Lily Ross Taylor, *The Divinity of the Roman Emperor*, Connecticut, 1931, p. 8.

² Duncan Fishwick, *The Imperial Cult in the Latin West*, New York, 1987, vol. I, p. 46-47.

³ Chamoux F., *Marc Antoine – dernier prince de l' Orient grec*, Les Editions Arthaud, Paris, 1989, p. 31; vezi și R. L. Taylor, *op.cit.*, p. 73, 125 etc.

avem în vedere influența și contribuția Cleopatrei⁴ la modelarea politicii lui Octavian. Subliniem faptul că există o consonanță perfectă între politicile religioase ale lui Octavian, Marcus Antonius sau Cleopatra și acțiunile lor concrete. În acest sens politicile lor religioase nu sunt instrumente sau mijloace pentru a le justifica ambițiile, ci veritabile programe urmărite punct cu punct.

Aceste proiecte au tins să recupereze, în general, calitatea sacră a suveranului. Există o diferență calitativă între monarh sacru, care este de obicei încarnarea divinității pe pământ⁵ și împăratul roman, care nu este *moștenitorul* regalității arhaice sau a celei elenistice⁶, ci mai degrabă a magistratului republican. Moștenirea Republicii pare a fi fost mai adâncă și mai temeinică decât se admite îndeobște. Derapajul lui Antonius și restaurarea Republicii de către Augustus au impus niște limite și niște constrângeri durabile asupra statutului împăratului. Republica înseamnă amputarea autorității totale a unuia singur dispersată între mai mulți. Caesar, pentru a supraviețui a fost nevoit să adune această autoritate, încât aproape a ajuns să confişte statul și religia. Lui i se potrivește cunoscuta sintagmă: „*Statul sunt eu*”.

Augustus, pe de altă parte, a găsit o formă de coabitare cu Senatul, însă pentru aceasta a trebuit să renunțe la divinitate. Împărații succesori au respectat, în general, normele stabilite de Augustus⁷. Când unii împărați cu un simț al divinității mai acut – Nero, Caligula, Domițian, Commodus – au cutezat să se

⁴ Jean Paul Reboux, *Cele doua iubiri ale Cleopatrei*, Editura Apollo-Star, traducere și note de Georgeta Țințaru, Suceava, 1992, p. 50, 105 etc.

⁵ Idem, *Regele. Mituri și simboluri*, Editura Meridiane, București, 1998, p. 45.

⁶ Michel Chauveau, *Egypt in the Age of Cleopatra*, University Press, 2000, p. 34.

⁷ Simon Prince, *The Augustan Empire. The Place of Religion: Rome in the Early Empire*, în *Cambridge Ancient History*, vol. X, 1996, p. 812 -841.

prezinte ca zei umblători printre oameni, aceștia sunt fie cazuri patologice, fie de-a dreptul monștrii, după cum sunt prezentați de istoricii vremii și crează impresia a ceva forțat, nefiresc și într-adevăr ni se înfățișează ca străini de tradiția romană. Că au fost percepuți așa, reiese din faptul că după domniile unor dezechilibrați ca Nero sau Domițian, împărații succesori, Claudius, respectiv, Traian, au reafirmat cu stăruință legătura cu tradiția legitimă, așa cum a fost aceasta remodelată de Augustus⁸.

La Roma a fost greu să fie acceptată până și divinizarea *post mortem*⁹ dovadă că a fost nevoie de o instituție pentru a o garanta: „ *De coronatis, cum sororis tuae filius a patre accusatus esset, rescripsit se coronam habuisse honoris Caesaris causa, posuisse luctus gratia, postremo se libenter vituperationem subire quot amaret etiam mortuum Caesarem* ”.¹⁰ Este o instituție pentru că nu există *divus* fără o hotărâre a Senatului care-i garantează divinitatea și-i fixează cultul.¹¹ Mai mult, hotărârea Senatului nu-i luată decât în urma unei dezbateri în care martorii demni de crezare declară sub prestare de jurământ că au văzut în timpul ceremoniei de incinerare pe împăratul defunct înălțându-se spre cerul înstelat. Dacă în Orient instituția deificării era de neînchipuit, la Roma exista, dar trebuia demonstrată.¹²

Pentru a putea desluși semnificația acțiunilor urmașilor lui Caesar, e imperioasă interogarea asupra operei dictatorului și

⁸ Eugen Cizek, *Epoca lui Traian. Împrejurări istorice și ideologice*, București, 1980, p. 77.

⁹ Cicero, *Att. XIV, 19, 13*.

¹⁰ Ibidem, „ Era indignat când nepotul său Quintus, alături de un grup de tineri aristocrați, l-a onorat pe Caesar purtând coroane, cu ocazia sărbătoririi Parilia în 44 a. Hr., deși acesta era mort.”

¹¹ D. M. Pippidi, *Înălțarea lui Caesar și cultul cârmuitorilor în Roma imperială*, în *Studii de Istorie a religiilor antice*, Editura Teora, 1998, p. 173.

¹² Ibidem, p. 235.

a modului cum s-au raportat la aceasta moștenitorii lui: Antonius și respectiv Octavian. În repetate rânduri, Antonius a fost considerat adevăratul moștenitor al lui Caesar.¹³ Cert este că la moartea lui Caesar, doar apelul la memoria lui putea oferi o justificare pentru a menține sau obține o poziție de putere în Stat. Octavian, e deasemenea moștenitorul politic al lui Caesar, și poate într-o măsură chiar mai însemnată decât Antonius.¹⁴ De fapt, Octavian datora totul numelui lui Caesar, după cum avea să-i reproșeze Antonius,¹⁵ chiar dacă mai târziu s-a străduit să facă uitată perioada „octaviană”.¹⁶

Fără îndoială, există o mare diferență între Caesar din preajma războiului civil și cel de după, cu toate că e dificil de stabilit cât de mult și-a pus acesta amprenta asupra lui. Dificultatea de a defini opera lui Caesar derivă din faptul că ceea ce a înfăptuit el nu seamănă nici cu ce-a fost înainte, nici cu ce-a fost după. Caesar a pornit războiul ca aristocrat roman fiindcă și-a simțit amenințată demnitatea sa – *dignitas Caesaris* – și a sfârșit aproape ca un monarh oriental.¹⁷ Demnitatea sa era rezultatul realizărilor lui, care au depășit cu mult limita tradițională pusă ambiției personale, mai întâi în Galia, apoi la Roma și pe urmă în întregul imperiu. Din instrumentul istoriei Romei, Caesar a devenit subiectul ei, substituindu-se acesteia.¹⁸ Nu întâmplător, Caesar, cu toate că s-a născut la Roma, a fost acuzat că ar căuta să mute capitala la Troia s-au Alexandria.¹⁹

¹³ Robert Turcan, *Culte orientale în lumea păgână*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 352.

¹⁴ Christian Meier, *Caesar. A Biography*, Basic Books, New York, 1996, p. 471 – 472.

¹⁵ Cicero, *Phil. 13,24* : „, et te, o puer, qui omnia nomini debes ”

¹⁶ Ronald Syme, *The Roman Revolution*, Oxford University Press, 1939, p. 53.

¹⁷ Christian Meier, *op. cit.*, p. 360 -362.

¹⁸ Jean Hubaux, *Les grands mythes de Rome*, PUF, Paris, p. 64.

¹⁹ Suetonius, *Divus Iulius*, 33; 72, vezi și Cicero, *Ad Att. 7, 11, 1.*

Împotriva Romei, Caesar nu se putea legitima decât prin apelul la *dignitas*, care datorită realizărilor sale crea imposibilitatea integrării lui în sistemul republican, căci depășise cu mult idealul de egalitate din competiția aristocrată pentru funcții și onoruri. Iată cum descrie Meyer disoluția vechiului *establishment* prin suprimarea egalității „ *Such equality was threatened when individuals became too powerful... The more the Republic depended on the great individuals, the more they were resisted. The more they were resisted, the more they had to strive to win further power, and the more dangerous they became* ”.²⁰

Caesar, prin onorurile acceptate, s-a plasat mult deasupra muritorilor de rând sau a membrilor clasei senatoriale. Onorurile votate lui au fost atât de numeroase încât Dio Cassius se plictisește în a le enumera și nu le pomenește decât pe cele pe care le-a acceptat.²¹ Pentru prima dată portretul lui Caesar apare pe monedele emise de monetăria romană, pe care până acum erau redată imaginile zeilor. La jocurile din Circus Maximus , imaginea lui Caesar a fost purtată în procesiune solemnă alături de celelalte imagini ale zeilor. După victoria de la Thapsus din 6 aprilie 46 a.Hr., Senatul i-a acordat onoruri mult mai abundente decât înainte.²² *Supplicatio* pentru victoria lui urma să țină 40 de zile, iar carul său triumfal urma să fie tras de cai albi și precedat de 72 de lictori.²³ S-a decis deasemenea, posibil prin alegeri populare, ca el să fie *Dictator* pe 10 ani și *praefectus morum* pe o durată de trei ani. Senatul se complăcea cu dorințele

²⁰ Christian Meier, *C. Caesar Divi filius and the formation of the alternative in Rome*, p. 59; cf. Pat Southern, *Augustus*, Routledge, London, 1998, p. 9 -10.

²¹ Theodor Mommsen, *Istoria romană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1998, vol. III, p. 262 -266.

²² Pat Southern, *op. cit.*, p. 19.

²³ Jean Hubaux, *op. cit.*, p. 15.

necunoscute sau presupuse ale lui Caesar, crede Meier²⁴ că s-a încercat acomodarea situației speciale a lui Caesar într-o magistratură excepțională, dar care era cuprinsă în constituția republicană, deși durata ei era fără precedent. Și mai semnificativ, o statuie a lui Caesar cu un glob la picioare a fost ridicată în templul lui Juppiter Capitolinul, cu o inscripție care amintea de descendența sa venusiană. La sfârșitul anului 45 a.Hr., după victoria de la Munda, i s-au adus o mulțime de alte onoruri, s-a votat o *supplicatio* de 50 de zile, s-au ridicat noi statui, și i s-a înălțat un templu. La începutul lui 44 a.Hr., Senatul i-a decernat titlul de *parens patriae*.²⁵ De asemenea, era cuprinsă și prevederea de a se jura pe *genius*-ul lui. Ziua sa de naștere a devenit sărbătoare în care trebuiau făcute sacrificii publice, iar jocurile în onoarea lui urmau să fie celebrate la fiecare patru ani. O zi în numele lui a fost adăugată fiecăruia dintre marile festivaluri ale Romei, iar o lună urma să-i poarte numele. S-a mai decis ca statui ale lui Caesar să fie înălțate în toate templele Romei și în orașele Italiei. Caesar a primit titlul de *imperator*,²⁶ pe care putea să-l lase moștenire, și pe cel de *liberator*, iar construcția unui palat pentru el urma să se facă cu prilejul *pecunia publica*. La ocazii publice putea să apară înveșmântat în roba triumfală, fiindu-i îngăduit să poarte și cununa triumfală, care în mod obișnuit aparținea lui Juppiter. Cea mai izbitoare dintre onorurile acordate a fost decizia de a-i ridica o statuie în templul lui Quirinus purtând inscripția „*zeului de neînving*”. Prin aceasta Caesar era asemuit cu Romulus, întemeietorul cetății. Caesar, prin descendența sa venusiană, prin determinarea lui de a înfrumuseța Roma prin amplul program de

²⁴ C. Meier, *C. Caesar Divi filius ...*, p. 433 : „*may it have hoped that such a generous confernment of powers would deter him from setting up a monarchy*”.

²⁵ L. R. Taylor, *The Divinity ...*, p. 67.

²⁶ *Ibidem*, p. 72.

construcții, a făcut-o astfel demnă de statutul de stăpână a lumii, asumându-și *de facto* calitatea de întemeietor. Aidoma unui fondator, Caesar urma să fie înhumat în cetate, iar vestea victoriei de la Munda, ajungând la Roma pe când se sărbătorea Parilia – ziua în care Romulus a ales să întemeieze cetatea - a fost interpretată ca vestind reîntemeierea Romei.²⁷ Conectarea lui la tradiția Romei regale e indicată și de amplasarea unei statui a lui pe Capitoliu alături de cele ale celor șapte regi ai Romei. Senatul a mai decretat ca o statuie de fildeș a dictatorului să fie purtată în procesiunile solemne de inaugurarea jocurilor alături de celelalte imagini ale zeilor. Torentul de onoruri ce se revărsa asupra lui era năucitor. Meier spune că „*Caesar era împodobit precum un animal sacrificial.*”²⁸ În anul 44 a.Hr. i-a fost conferită inviolabilitatea tribuniciană – *sacrosanctitas* - dreptul de a folosi un scaun de aur în locul unuia obișnuit la ședințele Senatului și la procese.²⁹ I-a fost îngăduit să poarte cununa de aur a regilor etrusci, iar la o ocazie Caesar apăruse cu încălțăminte roșie a regilor albași.³⁰ Senatul a instituit un colegiu preoțesc în onoarea lui, numindu-l pe Antonius preot.³¹ Punctul culminant a fost atins când Caesar a asumat dictatura pe viață și a primit jurământul de credință al senatorilor.³² Printr-o astfel de manevră părea, potrivit lui Syme, că „*he had escaped from the shackles of party to supreme and personal rule*”³³. Supremația lui Caesar a însemnat triumful unei facțiuni în războiul civil, iar tentativa sa de a se plasa peste partide i-a adus

²⁷ M. Beart, *Religions of Rome*, Cambridge, 1998, p. 172.

²⁸ Christian Meier, *C. Caesar ...*, p. 474.

²⁹ Ibidem, p. 475.

³⁰ L. R. Taylor, *The Divinity ...*, p. 58 -77.

³¹ Semnificația acestor onoruri a fost divers interpretată; Caesar plănuia spre exemplu instaurarea unei monarhii divine.

³² Suetonius, *Divus Iulius*, 84,2.

³³ Roland Syme, *The Roman Revolution*, Oxford University Press, 1939, p. 60.

sfârșitul. Syme a spus-o apăsat: „ *Caesar was slain for what he was, not for what he might become. The assumption of Dictatorship for life seemed to mock and dispel all hope of a return to normal and constitutional government* ”.³⁴

E posibil ca Caesar , în izolarea tot mai mare în care se găsea , să se simtă mai aproape de zei, ceea ce pentru mulți dintre contemporanii lui părea evident, dovadă onorurile cu care-l împăunau și pe care Caesar le-a acceptat. Cu o lună înainte de asasinare, Caesar, când un grup de senatori care aduceau decretele ce-i confereau titlul de *dictator perpetuo* împreună cu alte proaspete onoruri, i-a primit printr-un dispreț suveran, necatadixind să se ridice de pe tronul de aur pe care ședea în fața templului lui Venus Genetrix, nici să-i salute, ci a rămas așezat precum un atotputernic despot.³⁵ Faimoasa ispravă din timpul Lupercaliilor,³⁶ când Marcus Antonius i-a conferit lui Caesar coroana, a fost interpretată în sensul că Caesar dorea cu ardoare să fie rege, însă a fost descurajat de lipsa entuziasmului popular. Când, revenit în oraș pe 26 ianuarie 44 a.Hr., niște trecători l-au salutat cu „*rex*”, Caesar a ripostat spunând: „*Caesarem se, non regem esse*”.³⁷ Taylor a comentat această remarcă afirmând că: „ *If he had realized that with the name of Caesar and the title of imperator he was creating a designation for world rulership that would even surpass the dignity of kings,*

³⁴ Ibidem, p. 66.

³⁵ Plutarh, *Caesar*, 60 : „ *et cum plurimi maximique honores ei a senatu decreti essent ... individuae adversus eum causam praestiterunt quod senatui deferenti hos honores cum ante aedem Veneris Genetricis sederent, non adsurrexit* ”.

³⁶ Idem, *Ant. 12*.

³⁷ Theodor Mommsen, *Istoria romană*, ..., p. 263 : „ *Probabil Caesar, ... era hotărât să evite numele de rege, pătat cu străvechiul blestem și utilizat de romanii timpului său mai degrabă pentru despozii Orientului decât pentru Numa și Servius ai lor, și să-și însușească esența regalității sub titlul de imperator* ”.

he might have been glad to dispense with the older name".³⁸ Când un oracol sybillin vestise că părții nu pot fi învinși decât de un rege, s-a ivit propunerea ca Caesar să fie făcut rege, nu al romanilor și italicilor, ci al popoarelor supuse.³⁹ Se pare că Caesar a nutrit speranțe de a putea lăsa moștenire pârghiile puterii lui Octavian și că va putea trăi suficient pentru a introduce alte funcții ereditare, de vreme ce funcțiile de *Pontifex Maximus* și titlul de *Imperator* erau ereditare.⁴⁰ Într-adevăr, este arbitrar în a determina dacă Caesar a vrut sau nu a vrut să fie rege, însă *sine dubio* nu avea de gând să renunțe la poziția pe care o avea în stat, nici să împartă puterea Senatului.

Ceea ce a făcut Caesar pentru a-și aserta propria divinitate este mai puțin limpede decât ceea ce au făcut alții pentru a-i întări această convingere. Nu se poate ști dacă Senatul a primit sau nu directive din partea lui pentru a-i acorda onorurile pe care însă, în cea mai mare parte le-a acceptat. Având în vedere exemplul lui Octavian, care de asemenea a fost bombardat cu onoruri pe care nu le-a instrumentat, și cunoscând spiritul vremii, e imposibil ca și acestea să fi izvorât din inițiativa sinceră a Senatului. Și totuși, Caesar a făcut pași timpurii și febrili în a-și evidenția natura supraumană. Încă din anul 68 a.Hr., cu prilejul *laudatio funebris* pentru mătușa sa Iulia, văduva lui Marius, a proclamat descendența venusiană a ginții Iulia și prin aceasta, într-o oarecare măsură, propria sa divinitate.⁴¹ Totuși, așa cum a subliniat Hubaux,⁴² natura, deși cu totul specială pe care Caesar și-o atribuia, nu era întru totul străină tradiției romane. Dimpotrivă, spre deosebire de Scipio

³⁸ L. R. Taylor, *The Divinity ...*, p. 72; vezi și T. Mommsen, *op. cit.*, vol. III, p. 264.

³⁹ Ibidem, p. 74.

⁴⁰ Pat Soutern, *Augustus, ...*, p. 25.

⁴¹ Yves Lehmann, *La religion romaine des origines au Bas-Empire*, PUF, 1981, p. 89-113.

⁴² Jean Hubaux, *Les grands ...*, p. 89-91.

Africanus, care-și aroga descendența direct din Juppiter, Caesar nu era decât fiul unor simpli muritori. El a reactualizat, de fapt, tradiții valabile pentru toți, căci Roma era însăși fiică a lui Venus.

Războiul civil încununat de succes, probabil l-a determinat pe Caesar să mediteze adânc asupra naturii sale speciale. Norocul lui părea nelimitat. Îi era limpede că era favorizat de zei. Dacă pe câmpul de luptă de la Pharsalus a promis un templu lui Venus Victrix, în cele din urmă a dedicat sanctuarul lui Venus Genetrix: „ *Le trait genial de cette initiative reside dans l'imprecision deliberee du term Genetrix: Venus est presentee a la fois comme le mere des Romains. Cette parente venusienne explique que Cesar ait ete divinise de son vivant.*”⁴³ Consacrând templul lui Venus Genetrix, Caesar insista mai puțin pe calitatea sa de magistrat roman, subliniind caracterul unic al învingătorului. Exista un precedent pentru aceasta, și anume când Sulla a celebrat *Victoria Sullana* în loc de *Victoria Populi Romani*. De altfel, la scurt timp după aceasta a urmat și *Victoria Caesaria*.⁴⁴ Această interpretare se află la antipodul concepției tradiționale romane, care nu pune preț pe persoana individuală, dimpotrivă, se străduie să o aneantizeze. Ceea ce contează însă, e eternitatea Romei, impersonală și colectivă.⁴⁵

Întâlnirea lui Caesar cu Cleopatra, fiica lui Neos Dionysos, aclamată ca Isis și înconjurată de ritualul faraonic, trebuie să fi produs asupra lui Caesar o profundă impresie.⁴⁶ Foarte probabil, pe durata șederii îndelungate în Egipt, Caesar a fost de față la ceremoniile prin care poporul egiptean o cinstea pe Cleopatra, ridicându-i statui în templele lor, venerând-o

⁴³ Yves Lehmann, *La religion ...*, p. 74.

⁴⁴ Christian Meier, *C. Caesar ...*, p. 446.

⁴⁵ Jean Hubaux, *Les grands ...*, p. 57, 64, 86.

⁴⁶ L. R. Taylor, *The Divinity ...*, p. 62.

precum pe o divinitate.⁴⁷ E de asemenea verosimil ca Cleopatra să fi încercat să-l impresioneze pe Caesar cu ceremonii pompoase, care subliniau legătura sacră, indisolubilă dintre regină și poporul pe care-l guverna, tocmai pentru a-și legitima dreptul la domnie asupra Egiptului și altfel decât prin intermediul armatelor romane.⁴⁸ În general istoricii sunt sceptici în a atribui Cleopatrei vreo influență asupra lui Caesar.⁴⁹ După cunoștința comportamentului ei față de Antonius putem presupune că Cleopatra s-a străduit să-l întărească pe Caesar, dacă mai era nevoie, în convingerea că era o ființă divină. Numai după sejurul egiptean, asemenea lui Alexandru, a îndrăznit Caesar să-și legitimeze statutul divin prin dedicarea templului divin lui Venus Genetrix. Apoi, pe această Cleopatră a chemat-o Caesar la Roma, în anul 46 a.Hr. și a păstrat-o lângă el aproape doi ani.⁵⁰ Suetonius ne spune că Caesar ar fi îngăduit ca odrasla ce s-ar naște să poarte numele lui. În prăpastia tot mai mare ce se adâncea între el și lumea romană, Cleopatra a fost, crede Meier, poate prima și singura persoană care l-a înțeles, iar la întrebarea retorică pusă de același autor – *May it not be that the more isolated he became, the closer he felt to the gods?*⁵¹ – putem adăuga realmente că Caesar se găsea în preajma unei zeițe. O statuie aurită a acesteia a fost înălțată de Caesar nu altundeva decât în sanctuarul lui Venus Genetrix din centrul noului forum pe care l-a oferit poporului roman *pecunia sua*.⁵²

Cu toate că Caesar se va simți apropiat de Cleopatra, totuși în testamentul acestuia nu se cuprinde vreo referire la aceasta sau la fiul acesteia, căci legea romană interzicea ca

⁴⁷ Ibidem, p. 75.

⁴⁸ Michel Chauveau, *Cleopatra. Beyond the Myth*, University Press, 2002, p. 27.

⁴⁹ Ibidem, p. 31.

⁵⁰ R. Etienne, *Jules Cesar*, Paris, 1997, p. 62-65.

⁵¹ C. Meier, *C. Caesar ...*, p. 401.

⁵² J. Carcopino, *Passion et politique chez les Cesar*, Paris, 1958, p. 34-37.

vreun cetățean să poată fi moștenit de un străin. Potrivit lui Suetonius,⁵³ Caesar ar fi desemnat tutori pentru copilul ce urma să i se nască. La întrebarea de la ce femeie putea aștepta un copil, când și-a scris ultimele dorințe în 13 septembrie 45 a.Hr. , răspunsul e evident: Cleopatra, deși nu e menționată cu numele, căci Calpurnia, soția sa legitimă, era stearpă. Dincolo de această mențiune, testamentul lui Caesar era cel obișnuit al unui nobil roman, care căuta un moștenitor printre rudele sale.⁵⁴ Foarte apropiat lui Caesar îi devenise Octavian, de prin vara anului 46 a.Hr.. Nicolaus din Damasc, biograful lui Augustus , insistă mult asupra acestei asocieri.⁵⁵ Or, aceasta e tocmai perioada în care Cleopatra își face apariția la Roma , unde a fost martora triumfului lui Caesar, la care Octavian a luat parte urmând trăsuri dictatorului. Nicolaus afirmă că Octavian nu a fost surprins de adopția lui de către Caesar.⁵⁶ Syme presupune, pe de altă parte, că Octavian nu a știut nimic de adopția lui până nu a ajuns în Italia.⁵⁷

Cu toate că Caesar a răscolit statul roman din temelii, totuși gândea în termeni romani. Testamentul lui este un indiciu în acest sens, mai ales dacă avem în vedere testamentul lui Marcus Antonius. Pentru Caesar, Roma e menită a fi în continuare sălașul puterii și centrul lumii, chiar dacă a fost bănuț că ar dori strămutarea capitalei la Alexandria sau la Troia.⁵⁸ Chauveau a arătat că zvonul acesta s-a datorat prezenței Cleopatrei în capitala imperiului.⁵⁹ Roma e locul în care Caesar a făcut risipă de bani, înălțând temple și clădind un nou for, pentru a o face demnă de puterea ei. Aici i-a îndemnat pe

⁵³ Suetoniu, *Divus Iulius*, 83.

⁵⁴ C. Meier, *op.cit.*, p. 471.

⁵⁵ Nicolaus, *Augustus*, 7-12.

⁵⁶ *Ibidem*, 8.

⁵⁷ Roland Syme, *The Roman ...* , p. 114.

⁵⁸ Jean Hubaux, *Les grands ...* , p. 108-109.

⁵⁹ Michel Chauveau, *Cleopatra ...* , p. 30.

cărturari să se stabilească, scutindu-i de dări, pentru a spori prestigiul cultural al cetății. Între zidurile ei urma să fie înmormântat, asemeni unui întemeietor. Mai mult, toate dispozițiile pe care le-a redactat au fost în limba latină, iar celor destinate spațiului grecesc le era atașat un text în greacă, pe lângă cel în latină.⁶⁰ Prin descendența venusiană, Caesar s-a afirmat în cadrul tradiției, deși s-a înverșunat împotriva ei. În această ordine de idei, putem spune că Antonius a fost un continuator al lui Caesar, în sensul că ambii au recuperat calitatea sacră a conducătorului, însă unul a făcut-o în cadrul tradiției romane, deși împotriva ei, iar celălalt potrivit moștenirii suveranilor elenistici.

⁶⁰ Theodor Mommsen, *Istoria romană ...*, vol. III, p. 303.

SUMMARY

Pr.lect.univ.dr. Ionel Chira

To find out significance of Caesar's heirs actions, it is to be noticed the imperious question about the dictator's work and about the way his heirs, Octavian and Anthony related to it.

Octavian owed everything to Caesar, as Anthony was going to reproach him with it later: „ et te, o puer, qui omnia nomini debe .”

There is a great difference between Caesar before and Caesar after the Civil War, although it was difficult to find the way the war marked him. The difficulty to define Caesar's work derives from the fact that what he has done it doesn't resemble neither to what it has been before nor to what it has been after. As for Caesar, dignity was above life.

By the honours he had accepted, Caesar was above both the ordinary people and the members of the Senate.

According to this fact he resembled to Romulus, the Urbe's founder. As a founder, Caesar was going to be guided into the fortress . What he had done to subjugate his own, divinity was less clear than others used to do it to identify this conviction. We don't know if the Senate has or hasn't got any directions to give him the honours that he has accepted eventually. Taking into account both Octavian's example, who has also got honours, and the spirit of the times , it is possible that all these should have arisen from the Senate sincere initiative.

It is possible that the succes of the Civil War should have made Caesar to meditate profoundly upon his special nature. Although he had stired up the Roman State, Caesar used to think as Roman did. His will is a kind of clue in this sens, especially if we take into account Mark Anthony's will.

Caesar, by Venusian posterity, was a part of the tradition even if he was against it. All being said, we can state that Anthony was Caesar's successor in the sense that both of them regained the venerable quality of the ruler. One of them did it according to the Roman tradition, though against it and the other according to the Hellenic sovereign legacy.